

Костянтин Новохатський

КРАЄЗНАВСТВО, ЛІТОПИСАННЯ, АРХІВИ: МОЖЛИВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Однією з перших проблем, з якими стикається кожний історик у своїх дослідженнях, безумовно, є проблема джерельної бази. Точніше, завжди вона виступає як комплекс проблем: повнота, стан, доступ тощо. Свої специфічні особливості проблема джерельної бази має в історико-краєзнавчих дослідженнях.

Ми є свідками (до деякої міри – жертвами) інформаційної зливи чи навіть лавини. Проте надлишок інформаційного сміття зовсім не означає, що завжди є достатньо саме потрібної інформації. Це стосується і місцевої історії. При цьому йдеться не стільки про ту історію, що вже відбулася, скільки про ту, що відбувається зараз і стане предметом досліджень у майбутньому.

Стан джерельної бази місцевої історії, що формується зараз, схематично виглядає так: у районах – одна, у містах – дві-три місцеві газети, редакції місцевого радіомовлення, архівні документи райдержадміністрації та її структурних підрозділів чи міськради, міськвиконкому та його структур, залишків державних чи комунальних підприємств, у селах – документи сільрад. В архівній частині ми маємо помітне скорочення кількості так званих джерел комплектування.

Чимало суб'єктів документотворення зникло чи випало зі сфери державного збирання і зберігання їх документів. Наприклад, ті самі компартійні структури, документи яких попри їх ідеологічну одноманітність містили певний фактаж щодо місцевих подій. Натомість подекуди існують осередки сучасних партій і рухів, проте говорити про них як про суб'єкти документотворення, а тим більше документозбереження, не доводиться.

Водночас сучасне життя є досить динамічним, насиченим різноманітними подіями. І не лише у столиці.

Ці два трансформаційні процеси – у реальному житті та у колі джерел, що його фіксують і потім представлятимуть, – викликають запитання: наскільки репрезентативною є сукупність сучасних документів, що згодом ляжуть на архівні полиці?

Власне, запитання адекватності джерельної бази об'єктивній реальності, не є новим. Воно цікавило (і турбувало) не одне покоління архівістів і джерелознавців. Вектор прагнень тут є таким – чим більше новоцінних джерел, тим більше наближення до істини.

Традиційна місія архівіста – зберегти автентичні сліди минулого життя, джерела історичних знань. На це спрямована діяльність архівної служби з відбирання найціннішого з документальної продукції, приведення його до певного ладу, системи і забезпечення відповідних умов збереженості. Чимдалі, у міру нагромадження цих скарбів у сховищах поставала проблема їх актуалізації, використання. А розгортання цієї діяльності виявило і все яскравіше почало демонструвати неповноту архівної джерельної бази. Весь час ведуться пошуки

досконаліших методик комплектування архівів документами, а тепер уже формування Національного архівного фонду. Проте ґрунтувалися вони поки що на єдиному постулаті: архіви збирають те, що утворено кимось.

Абсолютна більшість історичних джерел виникла свого часу з утилітарною метою для вирішення конкретних питань повсякденного життя. Але певна їх частина, порівняно незначна, створювалася саме як історичні пам'ятки – спеціально з метою збереження у майбутньому пам'яті про щось чи про когось. Серед писемних пам'яток це, зокрема літописи, мемуари, праці істориків. Останнім часом це ще записи "усної історії".

На цих трьох вихідних позиціях будується ідея, позначена у назві цієї статті. Якщо наявних джерел інформації очевидно недостатньо для повноцінного відтворення в майбутньому яскравої картини нашого життя (це відчувають небаїдухі архівісти та краєзнавці – просто свідомі наші сучасники-співвітчизники), було б доцільно заповнити цю прогалину. Пропозиція зводиться до того, щоб у сучасних умовах **відновити місцеве літописання**. Сама ця ідея, звичайно, не є надто оригінальною, і я не є її першовідкривачем. Історіографи, за бажанням, назвуть не одного посередника. Та й саме слово "літопис" зараз широко використовується як активна складова сучасної лексики. Ось, наприклад, Указ Президента України від 13 березня 2002 р. "Про створення літопису народної пам'яті".

Розглянемо детальніше цей знаменний указ. У першій статті Міннауки і освіти, Мінкультури, НАН кільком держкомітетам включно з Держкомархівом доручено разом з місцевими органами організувати роботу "історико-культурних, історико-етнографічних, фольклорних, археографічних, лінгвістичних експедицій із залученням працівників музеїв, наукових, педагогічних працівників, митців для вивчення, запису, систематизації об'єктів духовної та культурної спадщини".

Справді чудове, благородне завдання. Але я бачу дозволив собі дещо розвинути закладену тут ідею. Якщо зазначені експедиції перетворити на постійно діючі утворення, залучити туди ще архівістів та об'єктами вивчення і запису вважати події, факти, явища не лише минувшні, а й сьогодення, яке вже завтра стане "спадщиною", то ми й вийдемо на ідею літописання, літопису сучасності.

Як я бачу реалізацію цього задуму? Хто має вводити до складу таких місцевих редакцій літописання? І чому там обов'язково повинні бути архівісти?

Почнемо з кінця. Сучасні архівісти, на моє переконання, не можуть бути пасивними спостерігачами, у крайньому випадку реєстраторами лакун у складі Національного архівного фонду. Вони повинні активно впливати на процес створення майбутніх документальних істо-

ричних джерел. Саме зараз і відбувається повернення архівістів до процесів документотворення. А Держкомархів визначено як орган управління у сфері архівної справи і діловодства. Зверніть увагу: сферу визначено як єдину. І вже з'являються у правилах роботи архівів приписи: у разі виявлення прогалин у документотворенні вживати заходів до створення відповідних документів.

Участь архівістів у створенні місцевих літописів повинно також забезпечити технологічну якість цих документів, а найголовніше – подальше обов'язкове їх надходження на державне зберігання. Бо в цьому, власне, сенс усієї акції. Тим більше, що про передачу напрацьованого до архівів йдеться й у другій статті згаданого президентського указу.

Чому я сформулював позицію архівістів саме як повернення. Повернення до першовитоків. Бо на початку літописцем і протоархівістом була одна особа.

До складу літописних редакцій, крім архівістів та згаданих в указі про літопис народної пам'яті представників інтелігенції, вартувало би залучити краєзнавців, бібліотекарів, журналістів, представників громадських об'єднань чи місцевих їх осередків, усіх, хто має інтерес і поінформований у певних сферах місцевого життя.

Важливим є питання щодо організаційних засад діяльності такого утворення. На мій погляд, розраховувати на створення ще однієї штатної структури з державним фінансуванням немає жодних підстав. Та це й не треба. Свого часу при місцевих архівних установах на громадських засадах діяли комісії або ради сприяння розвитку архівної справи. Можливо відродити ту форму з дещо зміненими завданнями. Або ж конституювати таку групу як осередок Всеукраїнської спілки краєзнавців. Не виключено, що її під своє крило десь візьмуть вже існуючі громадські об'єднання. Такі як, наприклад, "Орлик" у Первомайському Миколаївської області чи "Стара поляна" у Києві.

Недержавний статус літописців має забезпечувати їхню більшу незалежність і об'єктивність у висвітленні питань, що є однією з обов'язкових умов цього задуму. Хоча зовсім не виключається можливість входження

до їх складу представників влади, чиновників-ситуацістів. Навпаки, це могло би бути додатковим каналом офіційної інформації.

Успіх зазначеного починання багато у чому залежатиме також від його методичного забезпечення. Що це, власне, має бути: літопис, щоденник, хроніка? Які відомості включатимуться, з якою частотою, у яких обсягах і з якою деталізованістю? Якими можуть бути джерела інформації? Чи доцільне існування інституту кореспондентів? Чи можливе утворення при таких редакціях чи групах колекцій першоджерел літописної інформації?

На ці та багато інших запитань бажано знайти відповіді. Не з метою рівняння за шаблоном – цього не повинно і не може бути – а щоб не пропустити важливого, суттєвого, характерного й неповторного. Певним дороговказом може бути обернення у ретроспекцію: а що нам зараз цікаво знати про минуле? Уважніше слід придивитися до попередників: церковнопарафіяльні, міські літописи. Інформацію до роздумів може також дати виявлення і вивчення досвіду створення літописів окремих підприємств та організацій. Наприклад, нещодавно до нас за консультаціями щодо започаткування такого літопису звернувся архів Гідрометкому.

Цілком логічним у такій роботі міг би стати такий момент як оприлюднення сторінок літопису. Чи то на сайті, якщо ця ідея знайде громадську (у тому числі спонсорську) підтримку, чи на сторінках місцевої преси. Це й суспільна апробація, а значить і відповідальність перед земляками. Це й моральний момент: потрапити до літопису – увійти в історію.

На початку цього руху – повернення літописання – повинні стати пліч-о-пліч архівіст і краєзнавець. Якщо цього не стане, успіху у справі не буде. Про цю ідею я говорив ще 1997 р. у Харкові на пленумі ВУСК, але, на жаль, тоді почутий не був. На жаль, і у затвердженій урядом 10 червня 2002 р., тобто через три місяці після неодноразового згадуваного Указу Президента, програмі розвитку краєзнавства на період до 2010 р. закладена в указі ідея не дістала розвитку.

Але я переконаний: втілювати її треба, бо обмежуватися лише минулим – весь час відставати і втрачати. Не випадково сказано: історія пишеться сьогодні. Щодня.

Тетяна Прись

Історик, краєзнавець,
керівник відділу
архівної справи

**УЧАСТЬ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ У НАПИСАННІ
"ІСТОРІЇ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР"**

Архівна справа
№ 1 (2010) с. 6-11

У червні 2002 р. Кабінет Міністрів України затвердив Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 р. Серед важливих завдань, передбачених цією Програмою – перевидання історії міст і сіл України. Тому корисно було б звернутися до досвіду архівістів, які брали активну участь у підготовці 26-томної "Історії міст і сіл Української РСР".

У процесі підготовки 26-томного видання був нагромаджений величезний документальний матеріал. Враховуючи його виняткове значення, Головна редакційна колегія "Історії міст і сіл Української РСР" прийняла постанови про впорядкування і передачу на державне зберігання документів, що відклалися в процесі написання історії міст і сіл. Наказом Архівного управління